

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УНІВЕРСИТЕТІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ПРОФІЛЮ

© Галина Величко, 2002

У статті йдеться про досвід укладання українсько-російського словника для працівників залізничного транспорту і транспортного будівництва та навчального тлумачного словника фахової термінологіки для вивчення дисципліни “Українська мова професійного спілкування”. Зазначені нормативні і загальнодоступні словники мають своїм завданням задовольнити потреби студентів в їх навчально-професійній мовленнєвій практиці державною мовою.

The article deals with the experience of compiling Ukrainian – Russian Dictionary for specialists of railway transport and transport construction and explanatory dictionary of special terms and vocabulary for studying the academic subject “Ukrainian Language of professional communication”. These standard and general subjects dictionaries have the objects of satisfying the needs of students with the state language in their educational and professional language practice.

У Київському університеті економіки і технологій транспорту студенти денної та заочної форм навчання технічних спеціальностей вивчають дисципліну “Ділова українська мова”, а економічних спеціальностей -- “Українська мова професійного спілкування”.

Щоб опанувати мову спеціальності, студентам у першу чергу необхідно знати в системі фахові термінодиниці, бо саме вони стають інформаційними вершинами спеціальних текстів. У зв'язку з цим у межах вивчення названих дисциплін значна увага приділяється словниковій роботі щодо опанування термінологією, яка переважно сформована з автохтонної лексики і меншою мірою містить терміни-запозичення з інших мов.

Зрозуміло, що тільки практика вживання терміна в наукових текстах є критерієм його придатності для номінації відповідного поняття в даній термінологічній системі. Інакше кажучи, термін виробляється і виходить на стандарт у результаті частоти його вживання в певній фаховій сфері.

Викладання зазначених дисциплін висунуло численні проблеми, зокрема, пов'язані з науковою термінологією, з'ясуванням суті понять, які необхідно означити. Наукова технічна мова у процесі відродження й створення української технічної термінології має відповідати таким вимогам: бути точною, недвозначною, легкозрозумілою, милозвучною.

Наукова технічна термінологія є однією з найінформативніших груп лексики в мові науки, що певною мірою зумовлює особливу важливість досліджень проблем її перекладу.

Актуальність цієї проблеми пояснюється її зв'язком з викладанням різнопрофільних дисциплін, зростанням значення української літературної мови як у громадському й культурному житті, так і в різних галузях науки і техніки. Технічна термінологія є сьогодні важливою передумовою переходу на українську мову викладання в технічних ВНЗах.

Стримує сприйняття студентами всіх дисциплін українською мовою:

По-перше, значна частина студентів технічного вузу ще не усвідомлює, що мова – багатоплановий соціальний феномен, жива творчість людей.

По-друге, відсутність у вищих навчальних закладах достатньої повноти і якості словників, підручників, навчально-методичних посібників українською мовою.

По-третє, усне та писемне мовлення студентів має великі відхилення від норм, закріплених чинним «Українським правописом» (невміння коментувати лексичні та

фразеологічні одиниці, фонетичні та морфологічні явища, синтаксичні конструкції та стилістичні засоби тощо).

Мета вивчення дисциплін – в контексті нового уявлення про зміст гуманітарної освіти підвищити загальноосвітній рівень студентів, загальну мовну культуру тих, чия діяльність пов'язана із залізничним транспортом. Загальновідомо, що державна мова України як навчальний предмет виконує дві функції: є об'єктом пізнання і засобом оволодіння іншими дисциплінами, що вивчаються.

Студенти повинні:

1. Знати основні правила оформлення найважливіших ділових паперів, лексико-граматичний матеріал в обсязі, що дозволить розуміти тексти різноманітної тематики для ведення бесід і діалогів наукового, офіційно-ділового та побутового характеру; основні правила орфографії, орфоєпії та пунктуації.

2. Вільно володіти лексичним матеріалом залізнично-прикладного характеру, читати тексти з наступним усним чи письмовим викладом їх змісту, вміти оформляти організаційні, розпорядчі, обліково-фінансові, господарсько-договірні, господарсько-претензійні та інші документи.

3. Мати навички читання і розуміння науково-технічних і залізничних текстів без словника; запису матеріалу з голосу; складання анотацій; рецензування, реферування.

4. Бути ознайомленими з основними видами словниково-довідкової літератури, формами самостійної роботи над вдосконаленням знань з української мови, з новітніми концепціями щодо їх походження й розвитку.

5. Вміти логічно формулювати думки, дотримуватися послідовності й точності викладу; добирати відповідні терміни з фаху для оформлення документації; логічно й послідовно подавати стисло інформацію з того чи іншого питання, правильно вживати синтаксичні конструкції, що характерні для ділового стилю; дотримуватися норм літературної мови.

Виконання цих завдань забезпечується створенням необхідної навчально-методичної бази (посібників, методичних вказівок, довідкової літератури тощо). Відсутність відповідної термінологічної бази викликає необхідність укладання навчальних словників.

Студентам для ефективного читання і репродукування спеціальної літератури необхідно мати багатий термінологічний запас. У зв'язку з цим важливою лінгвометодичною проблемою стає формування і збагачення у студентів не тільки активного, пасивного, але й потенціального словника, який містить лексику, що стає зрозумілою саме на основі мовної здогадки. При цьому цілком очевидна практична доцільність систематичного розвитку вміння розпізнавати в структурі невідомого похідного терміна морфеми, які сигналізують про його певну семантичну належність, що і забезпечує мотивоване прогнозування поняттєвого значення незнайомого терміна та відповідно сприяє розширенню словникового запасу й визначенню парадигматичних зв'язків у фаховій лексиці.

Лексика сучасної української мови становить досить струнку та надзвичайно розгалужену систему, яка складається з численних підсистем і взаємопов'язаних мікроструктур.

Основу української термінологічної системи становить питома лексика, що ввійшла в науковий обіг шляхом її дефінування. Національна наука розвивається рідною мовою, і саме національна термінолексика використовується фахівцями для закріплення й відтворення наукових досягнень. На жаль, фактично за всю свою історію наукова мова не мала сприятливих умов для свого розвитку.

В умовах розширення сфери функціонування української мови як державної на особливу увагу заслуговують лінгвометодичні проблеми, пов'язані з упорядкуванням та стандартизацією термінологічних одиниць різних галузей знань.

На нашу думку, галузеві словники є частиною навчального комплексу, допоміжним засобом, що дозволяє поширити та поглибити розуміння терміна, конкретизувати його

місце в терміносистемі студентами та викладачами. По-друге, фахові словники мають відбити динамічні процеси в галузі уточнення та оновлення, заміну одних термінів іншими.

Фахівці технічних і лінгвістичних дисциплін нашого закладу, виходячи з навчально-методичної та практичної необхідності, уклали українсько-російський словник для працівників залізничного транспорту і транспортного будівництва, який вийшов у світ у 1997 році.

При створенні словника враховано такі чинники: власне український термінологічний досвід; світовий досвід; позитивний досвід, набутий у термінологічній практиці. Особливе значення при укладанні цієї лексикографічної праці надали реєстру фахових термінів, що функціонують у залізничній сфері. Укладачі врахували те, що залізничний транспорт – багатопрофільна галузь. Аналогів зазначеного словника немає, а потреба велика. У вищих навчальних закладах системи Міністерства транспорту України здійснюється підготовка фахівців десятків спеціальностей: автоматика та автоматизація на транспорті; будівництво залізниць; колія та колійне господарство; вагони; електровози та електропоїзди; локомотиви; облік та аудит; транспортний менеджмент; організація перевезень і керування на транспорті; організація митного контролю; будівельні, дорожні машини та обладнання; промислова теплоенергетика та енергозбереження; організація міжнародних перевезень; організація митного контролю та ін. Тому термінологія розглядається нами як сукупність термінів, які співвідносяться із системою залізничних термінів, утворюють особливий пласт лексики, що піддається свідомому регулюванню і служить засобом професійного спілкування.

Визначено межі між фаховими термінами міжгалузевого функціонування, між термінами-синонімами на рівні синхронії та діахронії і, нарешті, між власне термінологічними одиницями фахового термінолексикону та вузькими професіоналізмами тощо. При визначенні меж термінологічного словосполучення обов'язково враховувались елементи стійкості (усталеності), цілісність значення і стислість структури. Цим забезпечено у словнику максимальні зручності у пошуку необхідної інформації (лідбір реєстру слів, розміщення матеріалу, семантизація словникової статті тощо).

Словник містить понад сімнадцять тисяч термінів і термінологічних сполук, з них більше одинадцяти тисяч – залізничні, інші – з різних галузей науки і техніки, економіки і фінансів, загальнонавчальної лексики і фразеології української мови, оскільки вони в професійному мовленні залізничника становлять єдине ціле.

Джерельна база словника – сучасна термінологія, зафіксована у державних стандартах, науковій і навчальній літературі, лексикографічних працях. За своїм типом словник довідковий і навчально-методичний, за призначенням – масовий. Словникові статті містять таку інформацію: українські словникові одиниці та їхні російські відповідники.

Методико-педагогічна спрямованість полягає в тому, що, по-перше, словник має конкретного користувача (залізничні спеціальності), по-друге, дотримується принцип повторюваності термінів за алфавітом як першого, так і другого слова та словосполучення.

Основне завдання словника – сприяти становленню та уніфікації терміносистем українською мовою, що зумовлено перш за все забезпеченням викладання різнопрофільних дисциплін і створення навчальних посібників рідною мовою.

Словник розрахований на викладачів і студентів вищих навчальних закладів, адміністративних працівників, широкого користувача.

Названий словник розглянутий Радою Укртрансвузу і рекомендований як довідникові навчально-методичні посібники для студентів вищих навчальних закладів системи Міністерства транспорту України.

Робота з перекладними словниками сприяє збагаченню активного запасу слів студентів, а також виробленню навичок добирати потрібне слово, що є одним із вирішальних чинників інтеграції технічних і гуманітарних знань.

Історично так склалося, що в Україні понад 70 років не було приватної власності, не розвивалися вільні ринкові відносини, не було розвиненої банківської системи та підпорядкованих їй відповідних інституцій. В галузі термінології суцільно панувала російська мова.

Зі здобуттям Україною незалежності, набуттям українською мовою статусу державної в 1990 році почався новий етап у становленні соціально-економічної термінології.

Перехід до ринкової економіки, проголошення свободи підприємництва, рівність усіх форм власності зумовили потребу, у загальноновизнаній економічно-правовій термінології, що сформувалося на межі кількох наук.

Предметом нашого аналізу є тлумачення фінансових та економічних термінів для засвоєння студентами денної та заочної форм навчання.

Вивчення дисципліни “Українська мова професійного спілкування” передбачає: підготувати грамотних висококваліфікованих фахівців з економіки, які добре володіють українською мовою і вільно користуються нею в різних сферах, особливо в професійній, діловій і науковій; ознайомити студентів зі специфікою мови ділових, документів; сформувати професійний словник та збагатити знання студентів відомостями з різних галузей наук, особливо з економіки тощо.

Вивчення і дослідження термінології як у практичному, так і в теоретичному аспектах є дуже актуальним на сьогодні. Головним джерелом формування термінології була і залишається загальноновживана лексика як основа української літературної мови. Однак слід зазначити, що специфікою становлення економічної та фінансової термінології є використання іншомовних запозичень, одним із чинників якого виступають глибокі зміни в економіці України та вихід нашої держави на міжнародну арену.

На нашу думку, робота над навчальним текстом з фаху при вивченні професійної мови починається з засвоєння термінологічної лексики.

Відомо, що інформативний центр будь-якого наукового тексту, в тому числі і навчально-професійного, становить термінологічна лексика. Зважаючи на те, що термін певною мірою є інструментом і метою в процесі оволодіння фахом та забезпечують реальні комунікативні вимоги студентів, виникає актуальна проблема створення навчальних термінологічних словників-мінімумів. Досвід укладання термінологічних словників підтверджує загальновідому думку, що ця робота відповідальна і складна.

Ми уклали тлумачний навчальний словник, адресований нефілологам, який має своїм завданням задовольнити потреби студентів в їх навчально-професійній мовленнєвій практиці державною мовою. Це навчальне видання є нормативним і загальнодоступним і покликане сприяти як збагаченню у користувачів запасу нормативної україномовної фахової лексики, так і піднесенню й удосконаленню культури їх усного й писемного мовлення, необхідної для професійного спілкування та ведення документації державною мовою.

Словник також слугуватиме для користувачів, у тому числі й професіоналів-практиків, надійним джерелом інформації про правопис та акцентуацію україномовних терміноодиноць відповідно до чинного “Українського правопису”.

Важливим чинником формування професійної мовленнєвої компетенції студентів є робота над термінологічною лексикою, яка повинна бути систематичною і проводитись на ґрунтових лінгвістичних і методичних засадах.

Українська вища освіта у XXI ст. чекає на нове покоління підручників, створення розробок і здійснення відповідних запроваджень української термінології в навчальних дисциплінах. У зв'язку з цим не можна не згадати влучний вислів Першого Президента України Михайла Грушевського: “Всі інші народи, які дійшли добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки тому, що мали просвіту на своїй рідній землі”.